

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 342.92

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2026.4/38>**Петков С. В.**<https://orcid.org/0000-0003-4160-767X>

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ПЕРЕВИБОРНІСТЬ СУДДІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ БАЗОВОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ НАРОДОВЛАДДЯ

У статті здійснено комплексний теоретико-правовий та критичний аналіз сучасного стану судової влади в Україні, висвітлено ключові деструктивні чинники її функціонування та запропоновано радикальну концепцію реформування судочинства на засадах автентичного народовладдя. Сучасна судова система де-факто трансформувалася у закриту, герметичну екосистему та касту, де довічне перебування на посаді, високі соціальні гарантії та специфічні привілеї (на кшталт щомісячного довічного грошового утримання) призвели до повного відриву суддівського корпусу від суспільства. В статті зазначено, що органи суддівського врядування (Вища рада правосуддя та Вища кваліфікаційна комісія суддів) тривалий час функціонували за принципом внутрішнього представництва, що блокувало реальне самоочищення системи, а конституційні гарантії незалежності суддів були інтерпретовані самою верствою як абсолютна безкарність і захисна «броня».

Особливу увагу приділено деструктивним проявам системної корупції. Корупція в судах кваліфікується не як абстрактна категорія, а як конкретна схема прикриття злочинної діяльності фінансово-промислових груп та кримінальних спільнот, що фактично формує «тіньову державу». У цьому контексті обґрунтовано необхідність проведення тотальної ретроспективної перевірки майна та коштів усіх суддів і пов'язаних із ними осіб за весь період незалежності України з подальшою конфіскацією незаконно набутих активів.

Додатково висвітлено кризові явища, зумовлені хронічним кадровим голодом, паралічем ВККС і ВРП та катастрофічним навантаженням на діючих суддів, що призводить до формування «конвеєрного» правосуддя та зниження якості судових рішень. Оцінено проблему низького професіоналізму та домінування пострадянського формалізму, які виступають «ширмою» для корупції та політичного впливу.

З метою подолання системної кризи розроблено трирівневу модель модернізації судової системи. Фундаментальним елементом дослідження є обґрунтування принципу перевиборності суддів місцевими громадами та населенням як прямого втілення статей 1 та 5 Конституції України щодо народовладдя. Спираючись на історичну пам'ять та автентичні традиції судочинства часів Запорозької Січі, де посада судді була виборною та передбачала дострокове зняття за несправедливістю, автор пропонує запровадити жорсткий віковий ценз (від 35 років) та п'ятирічний практичний стаж для кандидатів. Процедура допуску має поєднувати професійний іспит, перевірку на доброчесність місцевими громадами та фінальне пряме обрання суддів громадянами на обмежений термін (чотирирічна каденція з правом переобрання не більше двох разів протягом життя). Для вищих інстанцій пропонується запровадження механізму «соціального ліфта», де право балотуватися до апеляційного чи касаційного суду мають лише особи, які успішно відпрацювали попередні каденції на нижчих рівнях.

У статті доведено необхідність повного демонтажу системи ексклюзивного «довічного грошового утримання» суддів. Запропоновано модель, за якої висока заробітна плата, медичне страхування та заходи безпеки є інструментами забезпечення незалежності виключно на

період виконання повноважень («тут і зараз»), а після завершення каденції пенсійне забезпечення має здійснюватися на загальних підставах за єдиною для всіх громадян формулою. Резюмується, що хоча запропонована концепція містить елементи ідеалістичності, вона виступає стратегічним ціннісним орієнтиром та необхідним фундаментом для руйнування корпоративної замкненості судової влади й перетворення її на прозорий інститут сервісу для громадян.

Ключові слова: *народовладдя, перевиборність суддів, судова реформа, судова влада, кругова порука, корупція, Вища рада правосуддя, єдине вікно правосуддя, каденція судді, довічне грошове утримання.*

Постановка проблеми. У статті обґрунтовано, що фундаментальною умовою існування України як суверенної, демократичної та правової держави є реалізація базового конституційного принципу народовладдя, закріпленого у статтях 1 та 5 Основного Закону, згідно з якими єдиним носієм суверенітету і джерелом влади в країні є народ. Попри те, що судова гілка влади нормативно визначена як ключова опора демократичного устрою, покликана забезпечувати систему стримувань і противаг та здійснювати правосуддя від імені народу, її реальний стан в Україні свідчить про глибоку інституційну кризу.

Головна проблема полягає в тому, що конституційні гарантії незалежності та недоторканності суддів були інтерпретовані самою системою як абсолютна безкарність та повна закритість від суспільства. Як наслідок, судова влада де-факто трансформувалася у закриту, герметичну екосистему та привілейовану касту, яка повністю відмежувалась від інтересів громадян та держави. Сучасна судова система демонструє ознаки системної деградації, що виражається у створенні «тіньової держави», де судові рішення розглядається як товар, а інтереси фінансово-промислових груп та кримінальних спільнот превалюють над верховенством права. Резонансні корупційні прецеденти у найвищих ешелонах судочинства, хронічний кадровий голод, викликаний тривалим паралічем органів суддівського врядування (ВРП та ВККС), а також «конвеєрний» характер правосуддя через катастрофічне навантаження на діючих суддів остаточно підривають суспільну довіру до суду як до легітимного арбітра. Окрім того, чинна модель «фасадної демократії», де право карати та звільняти суддів належить представникам тієї самої корпорації, унеможливорює природне самоочищення системи та консервує старі корупційні практики.

Актуальність даного дослідження зумовлена об'єктивною невідкладністю радикального переосмислення стратегії судової реформи в Україні. Традиційні механізми модернізації, що базува-

лися на концепції «преміальної лояльності» (високих заробітних плат) та залученні громадського контролю без надання йому реальних важелів впливу, виявилися лише частково дієвими та не змінили етичної мотивації суддівського корпусу. У сучасних умовах євроінтеграції та воєнних викликів виникає гостра потреба у демонтажі кастової солідарності та довічних привілеїв суддівської знаті. Звернення до історичного коду українського народу – зокрема до традицій виборності та дострокового зняття суддів за несправедливість, які існували за часів Запорозької Січі, – дозволяє сформулювати якісно нову концепцію правосуддя. Запровадження прямої підзвітності суддів перед виборцями через механізм перевиборності та обмежених каденцій є єдиним дієвим шляхом повернення судової влади в єдину правову й економічну реальність із українським народом, що й зумовлює високу теоретичну та практичну значущість статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті проблематики, цієї статті, питання реформування судової влади, забезпечення її незалежності та подолання корупційних проявів належать до найбільш дискусійних у вітчизняній та закордонній правовій науці. Теоретичне підґрунтя для дослідження інституту судової влади, принципу поділу влад та механізмів стримувань і противаг закладено у працях відомих українських учених-конституціоналістів та адміністративістів, зокрема Авер'янова В. Б., Битяка Ю. П. [1], вчення яких розкривають сутність взаємодії державних інститутів із громадянським суспільством. Протягом останніх років науковий дискурс суттєво змістився в бік оцінки інституційного оновлення судової влади в умовах євроінтеграційних та безпекових викликів, а також аналізу меж відповідальності суддівського корпусу, що простежується в роботах Петкова С.В. та Бернзюка Я.О. [2]. Окремі аспекти функціонування органів суддівського врядування, дисциплінарної відповідальності та прозорості правосуддя досліджувалися у працях таких авторів за останні

роки. Сикал М. М. та Шамрук Н. Б. аналізують правові та процедурні питання притягнення суддів до відповідальності, розглядаючи цей інститут як один з елементів системи «стримувань і противаг», що покликаний збалансувати суддівську незалежність із підзвітністю перед державою [3]. Онішук М. В. приділяє увагу процесу кадрового оновлення через призму вимог Європейського Союзу, реформуванню ВККС та ВРП, а також підвищенню стандартів професійної підготовки майбутніх суддів у Національній школі суддів України [4].

Постановка завдання. Метою статті є комплексне теоретичне обґрунтування та розробка якісно нової, радикальної концепції реформування судової системи України шляхом впровадження інституту перевиборності суддів як базового та невід’ємного елементу конституційного принципу народовладдя. Для досягнення поставленої мети у дослідженні передбачено вирішення таких основних завдань. По-перше, проаналізувати деструктивні чинники та системні кризи у сучасній судовій владі України, зокрема прояви кастовості, корупції та кругової поруки, що базуються на корпоративному принципі. По-друге, дослідити інституційні причини неефективності чинної моделі дисциплінарної відповідальності суддів та діяльності органів суддівського врядування (ВРП та ВККС), які трансформувалися у механізми захисту суддівської знаті від суспільного контролю. По-третє, обґрунтувати теоретико-правову модель оптимізації судоустрою через перехід до трирівневої структури: уніфікованих судів першої інстанції («єдине вікно правосуддя»), апеляційних палат із чіткою галузевою спеціалізацією формування складу Верховного Суду як вищого органу правового арбітражу. Також, розкрити історико-правове підґрунтя ідеї виборності суддів, спираючись на автентичні традиції судочинства часів Запорозької Січі та досвід козацької демократії та розробити покроковий механізм допуску, громадського відбору та прямого обрання суддів різних рівнів місцевими громадами й населенням із чітким обмеженням термінів їхніх повноважень (чотирирічні каденції). Довести необхідність повного скасування інституту пожиттєвого грошового утримання суддів і переведення їхнього пенсійного забезпечення на загальнодержавні засади задля руйнування герметичності системи й повернення суддівського корпусу в єдину правову та економічну реальність із українським народом.

Виклад основного матеріалу. Сучасну судову владу України цілком характеризує латинський вислів «*Lupus non mordet lupum*» (вовк не кусає вовка) який є аналогом українського «ворон ворону око не виклює». Символізм прізвища одіозного судді Павла Вовка став для українського суспільства втіленням найгірших рис системи, де суд перетворився на закриту «зграю», що живе за власними законами, далекими від інтересів держави та права [5]. Приклад очолюваного ним Окружного адміністративного суду міста Києва (ОАСК) наочно продемонстрував, як судова інстанція може бути використана для блокування державних реформ, втручання в роботу вищих органів влади та забезпечення інтересів вузьких груп впливу. Коли суддя стає частиною такої ієрархії, він перестає бути арбітром і перетворюється на «хижака», для якого закон – лише інструмент маніпуляції, а принцип «*Lupus non mordet lupum*» «вовк не кусає вовка» – український аналог (прислів’я) «ворон ворону око не виклює» стає головною гарантією виживання та безкарності всієї системи.

Відповідно до Конституції України, Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1), в якій носієм суверенітету і єдиним джерелом влади є народ і саме він здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ст. 5). Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 4), і ніхто не може узурпувати державну владу (ст. 5). Ці принципи закладені в Основний закон України є нормами прямої дії [6]. І вони цілком відповідають традиціям українського народу [7], та усталеній практиці провідних країн Світу [8].

Стратегія судової реформи [9] повинна розривати цей ланцюг кастової солідарності, перетворивши «вовчу зграю» на прозорий інститут сервісу для громадян. Замість закритих кабінетів, де в ручному режимі вирішуються долі цілих галузей, має діяти відкрита модель, де народний мандат є єдиним джерелом легітимності судді. Тільки через демонтаж герметично закупореної судової системи та запровадження прямої відповідальності перед громадянами можна гарантувати, що в залах суду пануватиме закон, а не кулуарні домовленості чергового «вовчого лобі», яке роками тримає в заручниках правову систему України.

Згідно з Конституцією України, судова гілка влади є фундаментальною опорою демократич-

ного устрою, що діє на засадах поділу влади та виступає головним арбітром у правовідносинах між державою та громадянином. Вона наділена виключною функцією стримувань і проти-ваг, забезпечуючи контроль за законністю дій законодавчої та виконавчої гілок, що запобігає узурпації владних повноважень та гарантує верховенство права. Як безпосередній прояв народовладдя, правосуддя здійснюється від імені народу, а участь громадян у забезпеченні справедливості – через інститут присяжних та відкритість процесів – є запорукою легітимності державної влади та захисту суверенних прав кожного українця.

Згідно з Розділом VIII Конституції України, правосуддя здійснюється виключно судами, а незалежність і недоторканність суддів гарантуються Основним Законом. Стаття 126 Конституції України чітко визначає підстави для звільнення судді, серед яких – порушення вимог щодо несумісності, вчинення істотного дисциплінарного проступку або грубе нехтування обов'язками, що є несумісним зі статусом судді. За дисциплінарну відповідальність відповідає Вища рада правосуддя (ВРП), яка має діяти як орган суддівського врядування, забезпечуючи очищення системи. На папері ця модель виглядає гармонійною та збалансованою, проте в реальності вона перетворюється на «фасадну демократію», оскільки ключові механізми контролю зосереджені всередині самої системи. Зокрема «винесення» дисциплінарної відповідальності суддів на найвищий конституційний рівень вносить дисбаланс в роботу самого інституту юридичної відповідальності, «створює» спеціальну суддівську дисциплінарну відповідальність та «ставить» її в інший статус аніж відповідальність інших громадян та представників інших гілок влади [10].

Основна причина, чому ця система не працює на практиці, полягає в тому, що конституційні норми про незалежність суддів були інтерпретовані самою системою як абсолютна безкарність та закритість від суспільства. І, наприклад, Вища рада правосуддя (ВРП), яка мала б бути «хірургом», що видаляє пухлини корупції. Коли орган, що карає, складається з колег та друзів тих, кого треба карати, дисциплінарна відповідальність перетворюється на інструмент вибіркового тиску на «незручних» суддів або, навпаки, на механізм легалізації сумнівних рішень через формальні перевірки. Таким чином, конституційний захист незалежності став «бронею» для кастовості «суддівської сім'ї», де народ України, який є джерелом

влади, фактично усунутий від реального впливу на судову гілку влади.

Системна корупція в українських судах традиційно базується на ієрархічній залежності та «тіньовому» правосудді, де судові рішення розглядається як товар. Найбільш показовим фактом останніх років стало затримання голови Верховного Суду Всеволода Князева у 2023 році за підозрою в отриманні хабаря у розмірі \$2,7 млн [11]. Цей випадок продемонстрував, що корупційна вертикаль здатна пронизувати навіть найвищий орган судової влади, який мав би бути еталоном доброчесності та останньою інстанцією справедливості.

Окрім прямого підкупу, корупція проявляється через інституційний вплив фінансово-промислових груп [12]. Слід наголосити, що корупція – це не якась абстрактна субстанція, а реальна схема по прикриттю злочинних дій кримінальної спільноти (крадіжка державних (народних) коштів, вбивства, продаж людей, наркоторгівля, тощо). Суди нерідко стають інструментом у корпоративних конфліктах, де за допомогою сумнівних ухвал блокується робота підприємств або здійснюється легалізація незаконних активів. Мова йде про створення «тіньової держави». Важливим фактором тут є «кругова порука» всередині суддівської корпорації, коли органи суддівського самоврядування тривалий час блокували притягнення одіозних суддів до дисциплінарної відповідальності, зберігаючи статус-кво системи. Фактично частина суддів стає частиною цієї злочинної, корупційної «тіньової держави».

Ті факти про невідповідність способу життя суддів їхнім офіційним доходам лише вказують на необхідність тотальної перевірки суддів та всіх осіб хто з ними пов'язані на предмет отримання коштів. Громадська рада доброчесності неодноразово фіксувала випадки володіння елітною нерухомістю та автопарками, зареєстрованими на родичів, що формально дозволяло суддям проходити перевірки. Така тотальна корупція підриває довіру до системи на базовому рівні, оскільки громадяни сприймають суд не як арбітра, а як закритий привілейований клуб, що працює на власне збагачення. А відтак доречно не відкладаючи провести перевірку коштів та майна всіх суддів (та всіх державних службовців) та всіх хто їх оточує (сучасні технології дозволяють це зробити) за період з проголошення незалежності України, і, у разі встановлення порушень, провести конфіскацію у всіх родичів таких осіб і перш за все суддів, які незаконно збагатились за рахунок власного народу.

Проблема недоукомплектованості штатів судів переросла у фазу хронічного кадрового голоду, що безпосередньо впливає на доступ громадян до правосуддя. Станом на поточний період тисячі суддівських вакансій залишаються відкритими, а в окремих районах України існують суди, де взагалі немає жодного судді з повноваженнями. Це призводить до того, що справи роками лежать без розгляду, а право на справедливий суд у розумні строки стає декларативним, а не реальним.

Основною причиною такого стану став тривалий параліч ключових органів – Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС) [13] та Вищої ради правосуддя (ВРП) [14]. Через затримки у реформуванні цих інституцій та тривалі процедури відбору нових членів за участю міжнародних експертів, процеси призначення нових кадрів були фактично заморожені на кілька років. Водночас відбувався масовий відтік кадрів: досвідчені судді йшли у відставку, деякі, не бажаючи проходити нові етапи перевірок або через надмірне психологічне навантаження.

Наслідком кадрової дефіциту є катастрофічне навантаження на діючих суддів, що прямо пропорційно впливає на якість рішень. У деяких інстанціях один суддя змушений розглядати понад 150 – 200 справ на місяць, що фізично унеможлиблює глибоке вивчення матеріалів та належне обґрунтування вердиктів. Це створює «конвеєрне» правосуддя, де формальні помилки стають неминучими, а судова система втрачає свою аналітичну функцію, перетворюючись на бюрократичний механізм реєстрації рішень.

Низький рівень підготовки частини суддівського корпусу своїм корінням іде у застарілу систему юридичної освіти та відсутність культури постійного професійного розвитку. Багато суддів, сформованих у пострадянській правовій парадигмі, тяжіють до формалізму та буквального прочитання норми закону, ігноруючи дух права та принципи справедливості. Це особливо помітно при розгляді справ, що потребують застосування практики ЄСПЛ або складних доктрин міжнародного гуманітарного права, які стали критично важливими для України.

Проблема професіоналізму також виявляється у нездатності судів ефективно працювати з новими категоріями справ, що виникають у процесі євроінтеграції та цифровізації економіки. Брак спеціалізованих знань у сферах інтелектуальної власності, кібербезпеки або складних фінансових інструментів призводить до ухвалення суперечливих рішень, які потім скасовуються у вищих

інстанціях. Відсутність сталої судової практики (єдності правових позицій) створює ситуацію, коли аналогічні справи вирішуються по-різному, що дезорієнтує і бізнес, і громадян.

Зрештою, низька кваліфікація часто стає «ширмою» для корупції або політичного впливу: слабке обґрунтування рішення легше списати на непрофесіоналізм, ніж на злий умисел. Для подолання цієї проблеми необхідна не лише зміна освітньо-професійних програм у Національній школі суддів [15], а й запровадження жорстких стандартів безперервного навчання, які б враховували європейські стандарти. Без інтелектуального оновлення системи будь-які інституційні зміни залишатимуться лише зміною фасадів без якісної зміни суті правосуддя.

Концепція високої заробітної плати як головного запобіжника корупції виявилася лише частково дієвою. Логіка «преміальної лояльності» передбачала, що суддя з доходом у сотні тисяч гривень не ризикуватиме посадою заради хабаря, проте на практиці це не зупинило тих, чиї корупційні апетити вимірюються мільйонами доларів. Висока зарплата стала скоріше «бонусом» для системи, ніж реальним фільтром, оскільки без дієвого механізму невідворотності покарання вона лише підвищила рівень життя суддів, не змінивши їхньої етичної мотивації.

«Прозорий» відбір за участю громадських активістів також зіткнувся з серйозними викликами, перетворившись із незалежного фільтра на інструмент політизованого тиску або медійного протистояння. Громадська рада доброчесності [16] часто надає обґрунтовані висновки, проте правова необов'язковість цих рішень або їх ігнорування органами суддівського врядування (ВРП та ВККС) нівелює саму суть контролю. Більше того, надмірна концентрація на «публічності» процесу іноді призводить до того, що на посади проходять не найсильніші професіонали, а найбільш медійно стійкі кандидати, що поглиблює проблему низької кваліфікації.

Громадський контроль за діяльністю судів часто залишається фрагментарним і не здатним системно впливати на хід судочинства. Попри наявність численних моніторингових організацій, їхній вплив зазвичай обмежується резонансними справами у столиці, тоді як у регіонах суди залишаються закритими екосистемами. Відсутність реальних важелів впливу громади на долю конкретних суддів (окрім звернень до ВРП, які розглядаються роками) створює ілюзію контролю, яка лише поглиблює розчарування суспільства,

оскільки медійний шум навколо порушень рідко конвертується в реальні вироби або звільнення.

Сучасна судова система в Україні де-факто трансформувалася у закриту касту, де довічне перебування на посаді та високі соціальні гарантії створили умови для відриву суддівського корпусу від суспільства. Статус «пожиттєвого» судді, який перебуваючи на посаді отримує не заробітну плату, а суддівську винагороду, поєднаний із привілеєм у майбутньому на щомісячне довічне грошове утримання (яке значно перевищує звичайні пенсії), перетворив професію на закритий елітарний клуб. Таке забезпечення мало б гарантувати незалежність, проте в українських реаліях воно стало фундаментом для формування «суддівської знаті», яка захищена від економічних та соціальних потрясінь, що переживає решта народу, від імені якого вони чинять правосуддя.

Ключовою проблемою залишається відсутність дієвого механізму реальної відповідальності через принцип «судді судять суддів». Попри створення дисциплінарних органів, вирішальне слово у питаннях звільнення або притягнення до відповідальності залишається за представниками тієї самої корпорації. Це створює умови для реалізації латинського принципу *lupus non mordet lupum* (вовк не кусає вовка): система інстинктивно захищає своїх членів, розглядаючи будь-яку спробу зовнішнього покарання за недоброчесність як зазіхання на незалежність усієї гілки влади.

Внаслідок такої кругової поруки судова влада перетворилася на герметичну екосистему, де корпоративна солідарність переважає над суспільним обов'язком. Фактична неможливість притягнути суддю до відповідальності за завідомо неправосудні рішення або сумнівні статки зміцнює відчуття всездозволеності всередині системи. Це не лише консервує старі корупційні практики, а й унеможлиблює природне самоочищення, адже «чужаки» або принципові реформатори всередині касты сприймаються як загроза і часто виштовхуються самою системою, що ще більше підсилює її кастовий, закритий характер.

Першим фундаментальним кроком до подолання системної кризи має стати повна відмова від заплутаної спеціалізації на рівні першої інстанції та перехід до єдиного вікна правосуддя. Створення універсальної судової вертикалі починаючи з місцевих (районних) судів дозволить громадянину звертатися за захистом своїх прав до однієї установи, незалежно від характеру спору – чи то цивільне питання, чи то адміністративний позов проти органу влади. Це ліквідує ганебну практику

«футболу» між судами різних юрисдикцій, коли через штучні суперечки про підсудність розгляд справи затягується на роки, а людина втрачає віру в можливість отримати рішення в одному місці.

Другий рівень – апеляційний (обласний) – має стати ключовим фільтром якості, де запроваджується чітка галузева спеціалізація через систему фахових палат. У кожній апеляційній установі мають діяти окремі колегії: цивільна, кримінальна, господарська, адміністративна (для спорів із державою), антикорупційна та військова, що особливо актуально в сучасних реаліях. Справи на цьому етапі розглядаються трійкою суддів-професіоналів, які є вузькопрофільними експертами у своїй сфері. Така структура забезпечить глибокий аналіз правозастосування та виправлення помилок першої інстанції, не змушуючи суддів бути «універсалами», що знають усе, але поверхнево.

Касаційна інстанція повинна бути трансформована у найвищий орган правового арбітражу, що розглядає виключно питання процесуальних порушень або складні комплексні справи, які охоплюють кілька правових напрямів. Склад суду з п'яти суддів найвищого гатунку має формуватися за принципом випадкового відбору (рандомно) для кожної конкретної справи, що унеможливить попередні домовленості або кулуарний вплив на результат. Така модель перетворить Верховний Суд на справжнього вартового доктрини, де фахівці екстра-класу формують єдину судову практику, забезпечуючи передбачуваність права та остаточне торжество справедливості.

Реалізація конституційних принципів розбудови України як демократичної та правової держави має починатися з докорінного перегляду вимог до особи судді, де ключовим фактором стає не лише диплом, а й життєва зрілість. Запровадження вікового цензу на рівні президентського (35 років) забезпечить прихід у систему людей із сформованим світоглядом та етичним стрижнем, що критично важливо для ухвалення доленосних рішень. Обов'язковий п'ятирічний стаж роботи на «передовій» юриспруденції – адвокатом, нотаріусом чи прокурором – гарантує, що майбутній суддя знає практичні болі правової системи, а не лише теорію з підручників, що є необхідним фундаментом для першої ланки уніфікованих судів.

Процедура допуску до посади має включати багатоступеневий фільтр, який поєднує професійний іспит та громадську легітимізацію. Після підтвердження найвищого рівня знань з різних галузей права кандидат має пройти через «сито»

місцевої громади: перевірку на доброчесність профільними комісіями або громадськими радами при районних радах. Це дозволить відсіяти осіб із сумнівною репутацією ще на етапі висунення, оскільки саме місцеві депутати та активісти найкраще володіють інформацією про реальний спосіб життя та зв'язки кандидата, що проживає або працює в їхньому районі.

Фінальним і найважливішим етапом повинно стати пряме обрання судді мешканцями району, що перетворює суддю з відірваного від реальності чиновника на представника громади, наділеного їй довірою. А обмеження каденції чотирма роками та можливість обіймати посаду лише двічі протягом життя докорінно руйнує «кастовість» та пожиттєву недоторканність. Така ротація та пряма підзвітність виборцям створюють умови, де суддя буде мотивований служити закону та справедливості, а не системі, адже кожен його вердикт прямо впливатиме на можливість переобрання та його репутацію серед співгромадян.

Історична пам'ять українського народу зберігає автентичні традиції судочинства, які базувалися на принципах виборності та жорсткої відповідальності перед громадою. У часи Запорозької Січі посада судді була виборною: козацтво обирало на загальних радах найбільш авторитетних і справедливих представників, які керувалися не лише писаним правом, а й звичаєвим кодексом честі. Важливою рисою козацької демократії була можливість дострокового зняття з посади та суворого покарання судді у разі викриття його у крадіжці чи несправедливості, що унеможливлювало перетворення влади на привілей. Ця традиція народного волевиявлення частково зберігалася в пам'яті старших поколінь як досвід обрання народних засідателів або місцевих суддів, що підкреслює глибоке коріння ідеї прямої підзвітності правосуддя безпосередньо народу.

Принцип виборності має послідовно поширюватися на вищі ланки, де кожен наступний рівень вимагає бездоганного досвіду на попередньому. Для обрання в апеляційний суд кандидат повинен бути зобов'язаний двічі відпрацювати на посаді районного судді, що гарантує наявність реального практичного досвіду та перевіреної репутації. Процедура має передбачати висунення кандидатів депутатами обласної ради за результатами фахових іспитів, після чого остаточне рішення ухвалює громада області шляхом прямого голосування. Такий підхід створює природний «соціальний ліфт», де право судити на рівні області отримують лише ті, хто довів свою справедли-

вість перед місцевими громадами, а термін повноважень також обмежується двома каденціями.

Найвища інстанція – касаційний суд – стає вінцем професійної кар'єри, доступним лише для тих, хто двічі пройшов горнило апеляційної служби. Кандидати на цей рівень висувуються народними депутатами України, а обираються на всенародних виборах, що забезпечує найвищий рівень легітимності для суддів, які формують правову доктрину всієї держави. У цій моделі кожен суддя касації є «обраним народом», що робить його незалежним від кулуарних домовленостей. Водночас система залишає простір для певних варіацій: наприклад, подання кандидатур може здійснювати всенародно обраний Президент, а затвердження (вибори) проводити парламент, що також відповідає логіці представницької демократії та посилює систему стримувань і противаг.

Запровадження системи обмежених чотирирічних каденцій з правом переобрання на кожному рівні судової влади не більше двох разів могло б стати кардинальним механізмом оновлення системи, що мінімізує ризики формування сталих корупційних зв'язків та забезпечує постійну циркуляцію професійних кадрів. Поряд із цим, встановлення суворої норми про дострокове позбавлення посади за порушення суддівської етики, що супроводжується довічною заборобою на здійснення суддівської діяльності, створило б дієвий інструмент персональної відповідальності та превентивного очищення судової гілки влади. Така модель, попри відхід від класичної доктрини безстрокового призначення, здатна підвищити рівень суспільної довіри до правосуддя шляхом перетворення посади судді з «довічного привілею» на динамічну професійну відповідальність, де право на здійснення правосуддя від імені держави є предметом постійної суспільної та професійної легітимності.

Головним аспектом реформи є демонтаж системи ексклюзивного «пожиттєвого грошового утримання», яке наразі робить суддів особливою верствою, не підвладною загальним економічним реаліям держави. Згідно з новою моделлю, всі переваги – висока заробітна плата, медичне страхування та заходи безпеки – надаються особі виключно на період виконання нею суддівських повноважень як інструмент забезпечення поточної незалежності. Це створює умови, за яких високий дохід є не пожиттєвим рентним активом, а компенсацією за надскладну працю та високу відповідальність «тут і зараз», що стимулює

суддю працювати на результат протягом визначеного законом терміну.

Після завершення каденції або виходу у відставку будь-яка винятковість припиняється: пенсійне забезпечення суддів має здійснюватися на загальних підставах, аналогічно до інших державних службовців чи працівників будь-яких інших сфер. Розмір виплат повинен безпосередньо залежати від суми страхових відрахувань та тривалості страхового стажу, нараховуючись за єдиною для всієї країни формулою після досягнення загальновизначеного пенсійного віку. Такий підхід не лише зрівнює суддю в правах та обов'язках з іншими громадянами, від імені яких він чинив правосуддя, а й змушує його бути зацікавленим у добробуті всієї держави, а не лише своєї закритої корпорації.

Висновки. Запропонована концепція реформування судочинства є не просто структурною перебудовою, а поверненням до справжнього змісту **народовладдя**, де суддя перестає бути недоторканим представником закритої касты. Вона цілком відповідає державотворчим традиціям українського народу [17]. Перехід до єдиної вертикалі судів, запровадження жорсткого вікового та професійного цензу, а головне – впровадження прямих виборів на всіх рівнях, створює систему, де легітимність влади виходить безпосередньо від громадянина. Це перетворює суд на сервіс справедливості, де кожен вердикт підкріплений не лише силою закону, а й мандатом народної довіри.

Ліквідація позитивних привілеїв та переведення соціального забезпечення суддів на загальнодержавні засади остаточно руйнує кругову поруку та стимулює суддів жити в одній право-

вій та економічній реальності з народом. Коли висока зарплата та захист стають інструментами роботи, а не довічною рентою, мотивація судді зміщується з самозбереження в системі на бездоганне служіння праву. Така модель не лише відповідає історичному коду українського козацтва, а й закладає фундамент для сучасної, сильної та справедливої держави.

У підсумку, тільки через поєднання високого професіоналізму з прямою відповідальністю перед виборцями Україна зможе подолати корупцію та кадровий голод. Справедливий суд – це не будівля з колонами, а живий механізм, де досвідчені та мудрі представники громади чинять правосуддя, знаючи, що їхня влада є тимчасовою, а відповідальність перед історією та людьми – вічною. Саме цей шлях дозволить перетворити Україну на еталон правової держави, де закон один для всіх, а справедливість є найвищою цінністю.

Усвідомлення певної ідеалістичності такої концепції не применшує її стратегічного значення, адже саме такий еталон, що безкомпромісно втілює дух конституційних принципів верховенства права та підзвітності, має слугувати необхідним ціннісним орієнтиром для системних змін. Без подібного радикального виміру, що задає високу планку професійної гідності та відповідальності, судова система неминуче опиняється в полоні корпоративної замкненості, що й призводить до її стагнації та деградації, які ми спостерігаємо нині. Отже, подібні ідеї є не просто утопічними тезами, а фундаментом для формування запиту на якісно новий рівень правосуддя, де норми права нарешті стають реальним інструментом обмеження свавілля, а не лише паперовою декларацією.

Список літератури:

1. Авер'янов В. Б. (ред.). Адміністративне право України. Академічний курс. Київ : Юридична думка, 2004.
2. Берназюк Я. О., Величко В. О., Петков С. В. та ін. Конституція України. Науково-практичний коментар. Станом на січень 2020 р. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2020. 290 с.
3. Сикал М. М., Шамрук Н. Б. Дисциплінарна відповідальність суддів у сучасній правовій системі: процесуальні аспекти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 1 (17). С. 66–71. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/83aded28-7cf3-40b0-8ac9-b5bc31df2fea/content>
4. Оніщук М. В. Незалежність системи правосуддя — маркер демократичних перетворень в Україні. *Юридичний вісник України*. 2023. № 13–14 (1445–1446). С. 6–10. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/main_site/1681289891_M_Onochuk.pdf
5. ВП ВС залишила в силі рішення щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності Павла Вовка. *Юридична газета*. 18 червня 2026 р. URL: <https://jur-gazeta.com/golovna/vp-vs-zalishila-v-silishennya-shchodo-prityagnennya-do-disciplinarnoyi-vidpovidalnosti-pavla-vovk.html>
6. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>
7. Журавель М. В. Основні риси та принципи судового процесу в Гетьманщині другої половини XVII століття. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 1. С. 33–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2012_1_6

8. Слободяник Н. С. Виборність суддів: зарубіжний досвід та перспективи для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 33. Т. 2. С. 173–177. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/bitstreams/7abc112e-d20b-457a-b4ee-35490b7639e7/download>
9. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#n10>
10. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
11. Справа ексголови Верховного Суду Всеволода Князева. ВАКС вирішив. URL: <https://hacc-decided.ti-ukraine.org/uk/cases/52023000000000202>
12. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
13. Вища кваліфікаційна комісія суддів України. Офіційний сайт. URL: <https://vkksu.gov.ua/>
14. Вища рада правосуддя. Офіційний сайт. URL: <https://hcj.gov.ua/>
15. Національна школа суддів України. Офіційний сайт. URL: <https://nsj.gov.ua/>
16. Громадська рада доброчесності. Офіційний сайт. URL: <https://grd.gov.ua/>
17. Конституційні пакти Пилипа Орлика, новообраного гетьмана Війська Запорозького, з його присягою та підтверджувальною грамотою Короля Швеції, підписані у м. Бендери 5 квітня 1710 року. У: Маркевич М. История Малороссии : в 5 т. Москва, 1858. Т. 4. С. 315–342. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/uk-ru/001_002

Pietkov S. V. THE RE-ELECTABILITY OF JUDGES AS AN ELEMENT OF THE FUNDAMENTAL CONSTITUTIONAL PRINCIPLE OF POPULAR SOVEREIGNTY

The article provides a comprehensive theoretical-legal and critical analysis of the current state of the judiciary in Ukraine, highlights the key destructive factors affecting its functioning, and proposes a radical concept for judicial reform based on the principles of authentic popular sovereignty. The contemporary judicial system has de facto transformed into a closed and insulated ecosystem and caste, where life tenure, extensive social guarantees, and specific privileges (such as lifetime monthly judicial remuneration) have resulted in the complete detachment of the judiciary from society. The article notes that judicial governance bodies (the High Council of Justice and the High Qualification Commission of Judges of Ukraine) have long operated according to the principle of internal representation, thereby preventing genuine self-purification of the system, while constitutional guarantees of judicial independence have been interpreted by the judicial elite as absolute impunity and a protective “shield.”

Particular attention is devoted to the destructive manifestations of systemic corruption. Corruption within the judiciary is characterized not as an abstract category but as a specific mechanism for concealing the criminal activities of financial-industrial groups and organized criminal networks, effectively contributing to the formation of a “shadow state.” In this context, the necessity of conducting a comprehensive retrospective audit of the assets and financial resources of all judges and their affiliated persons throughout the entire period of Ukraine’s independence is substantiated, with the subsequent confiscation of unlawfully acquired assets.

The article further examines crisis phenomena caused by chronic personnel shortages, the paralysis of the High Qualification Commission of Judges and the High Council of Justice, and the excessive workload imposed on sitting judges, which has resulted in the emergence of “conveyor-belt justice” and a decline in the quality of judicial decisions. The problems of insufficient professionalism and the dominance of post-Soviet formalism are assessed as factors that serve as a “screen” for corruption and political influence.

In order to overcome the systemic crisis, a three-level model for the modernization of the judicial system is developed. A fundamental element of the study is the substantiation of the principle of judicial re-electability by local communities and the population as a direct implementation of Articles 1 and 5 of the Constitution of Ukraine concerning popular sovereignty. Drawing upon historical memory and the authentic judicial traditions of the Zaporizhian Sich, where judicial offices were elective and judges could be removed prematurely for injustice, the author proposes the introduction of a strict age requirement (not less than 35 years) and a minimum of five years of practical legal experience for candidates. The admission procedure should combine a professional examination, an integrity assessment conducted by local communities, and the final direct election of judges by citizens for a limited term (a four-year mandate with the possibility of re-election no more than twice during a lifetime). For higher judicial instances, the introduction of a “social elevator” mechanism is proposed, whereby only individuals who have successfully completed previous terms at lower judicial levels may stand for election to appellate or cassation courts.

The article demonstrates the necessity of completely dismantling the system of exclusive lifetime judicial remuneration. A model is proposed under which high salaries, medical insurance, and security measures serve

as instruments for ensuring judicial independence solely during the exercise of judicial powers (“here and now”), while, following the completion of a judicial term, pension provision should be granted on general grounds according to a unified formula applicable to all citizens. It is concluded that although the proposed concept contains certain idealistic elements, it serves as a strategic value-oriented benchmark and a necessary foundation for overcoming the corporate isolation of the judiciary and transforming it into a transparent institution dedicated to serving citizens.

Keywords: *popular sovereignty, judicial re-electability, judicial reform, judiciary, mutual protectionism, corruption, High Council of Justice, one-stop justice system, judicial term of office, lifetime judicial remuneration.*

Дата першого надходження статті до видання: 15.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 10.09.2026